

10

Uitwisseling van steun tussen kinderen en hun oude ouders

Mirjam de Klerk, Joost Timmermans en Alice de Boer

10.1	Mensen moeten steeds vaker voor elkaar zorgen	221
10.2	Bereidheid om voor ouders te zorgen	221
10.3	Onderling contact tussen netwerkliden (voorwaarde voor ondersteuning)	224
10.4	Omvang van de steun van en aan 45-64-jarigen	226
10.5	Waarom helpen mensen elkaar?	227
10.6	Conclusies	230
	Noten	231
	Literatuur	232

Samenvatting

Onderlinge steun kan alleen tot stand komen als mensen bereid zijn om elkaar te helpen en elkaar regelmatig zien. Ongeveer de helft van de Nederlanders met een ouder is bereid om een paar maanden voor hem of haar te zorgen als dat nodig is. Een deel van hen zou dat zelfs voor een langere periode willen doen. Ongeveer de helft van de mensen met een of beide ouders heeft daarmee wekelijks contact. Slechts 5% heeft helemaal geen contact meer met zijn of haar ouders en zal dus waarschijnlijk ook geen steun willen geven.

Een groot deel van de 45-64-jarigen helpt zijn of haar ouders. Zo biedt circa 75% emotionele ondersteuning en circa 30% hulp bij het huishouden of praktische hulp. Kinderen in deze leeftijdsgroep geven dit soort hulp vaker aan hun ouders dan dat zij deze van hen krijgen. Financiële ondersteuning daarentegen ontvangen zij vaker van hun ouders dan dat zij deze aan hen geven.

Bij het verlenen van steun spelen hulpbehoefte en hulpbronnen een rol: mensen steunen elkaar als er hulp nodig is (bv. in verband met ziekte), als er geen anderen beschikbaar zijn (zoals een partner of broers of zussen die kunnen helpen), als ze zelf over hulpbronnen beschikken (zoals een hoge opleiding), en als dat praktisch te realiseren valt (bv. omdat de reisafstand klein is).

Mensen die hun familieleden helpen, zeggen dit vaak te doen uit liefde of uit altruïsme; anderen menen dat de steun tussen generaties vooral een kwestie van ruil is.

10 Uitwisseling van steun tussen kinderen en hun oude ouders

10.1 Mensen moeten steeds vaker voor elkaar zorgen

Dat familieleden elkaar vaak steunen, is al lang bekend. Emotionele ondersteuning, adviezen en praktische hulpverlening komen veel voor, maar kinderopvang door grootouders, financiële steun en de zorg voor zieke of gehandicapte verwanten (mantelzorg) zijn ook zeer algemeen (zie hoofdstuk 9). In het vorige hoofdstuk stond de uitwisseling van steun tussen jongvolwassenen en hun ouders centraal, hier gaan we in op de steun aan en van oude ouders.

De druk om familieleden mantelzorg te geven is de laatste jaren toegenomen. Zo zijn bepaalde verstrekkingen in de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) versoerd en hebben mensen met gezonde huisgenoten geen recht meer op een aantal professionele hulpvormen (CIZ 2010). Ook de voorstellen van de Commissie heroverweging langdurige zorg om te bezuinigen op kosten van de AWBZ laten allerlei varianten zien waarbij er een groter beroep op het eigen netwerk wordt gedaan (Commissie heroverweging langdurige zorg 2010). Bezuinigingen zijn overigens niet de enige reden voor een grotere rol van de informele steun. Zo is een van de ideeën achter de invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in 2007 dat mensen meer dan voorheen eerst een beroep op hun eigen netwerk moeten doen als zij zorg nodig hebben, omdat dit de verbondenheid tussen mensen vergroot (TK 2003/2004).

Oude mensen lijken dan ook steeds vaker een beroep te moeten doen op hun eigen netwerk. De vraag is hoe de Nederlandse bevolking tegen deze ontwikkeling aankijkt: is het reëel om steeds meer door de eigen kinderen te laten doen? Hoe denken mensen over de zorgverlening aan oude ouders, en in het bijzonder over de hulp aan hun eigen ouders? Deze vragen komen aan bod in paragraaf 10.2. De rest van dit hoofdstuk gaat in op de feitelijke steun, hier breder opgevat dan alleen mantelzorg, die 45-64-jarigen aan hun oude ouders geven en van hen ontvangen. We besteden eerst aandacht aan de onderlinge contacten, omdat contact een belangrijke voorwaarde is voor het bieden van ondersteuning. Er is gekozen voor 45-64-jarigen, omdat deze groep vaak nog ouders heeft en een deel van deze ouders met de gezondheid tobt en daarom ondersteuning nodig heeft. We baseren onze bevindingen op de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS), zie Dykstra et al. (2004) voor een algemene beschrijving van de opbouw van dit panel.¹ Vervolgens gaan we in op de omvang en de determinanten van onderlinge steun: waarom geven netwerkleden elkaar steun en zijn er daarbij verschillen tussen groepen?

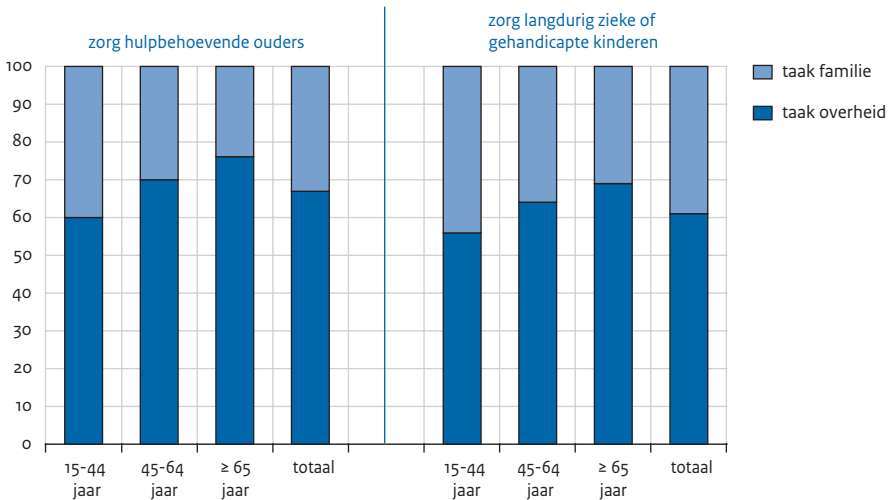
10.2 Bereidheid om voor ouders te zorgen

De zorg voor hulpbehoevenden is niet alleen een zaak van familieleden, maar ook van de overheid en de markt. Een ruime meerderheid van de Nederlandse bevolking (66%) vindt dat de zorg voor hulpbehoevende ouders vooral (of iets meer) een taak voor de overheid is (figuur 10.1). Hetzelfde geldt voor de zorg voor langdurig zieke of gehandicapte

kinderen, al vinden mensen dit iets vaker een taak voor de familie. Ouderen dichten de overheid een grotere verantwoordelijkheid toe voor de zorg voor hulpbehoevenden dan jongere mensen. Een mogelijke verklaring voor dit leeftijdsverschil dragen Gans en Silverstein (2006) aan: zij wijzen erop dat ouderen uit altruïstische motieven hun kinderen zorglasten zouden willen besparen.

Figuur 10.1

Mening of de zorg voor hulpbehoevende ouders of kinderen (vooral) een taak is voor de overheid of voor de familie, naar leeftijdsklasse, 2010 (in procenten)

Bron: SCP (Nederland in Generaties (NiG) 2010)

Ongeveer een derde van de Nederlanders vindt de zorg voor hulpbehoevende ouders dus vooral een taak van de familie, maar hoever zouden mensen daarin moeten gaan? Ongeveer een kwart vindt dat mensen de plicht hebben om voor hun bejaarde ouders te zorgen (tabel 10.1). Dit aandeel is kleiner als voor die zorg een hoge prijs moet worden betaald. Zo vindt een op de vijf dat kinderen onbetaald verlov op moeten nemen om voor hun zieke ouders te zorgen. Ook is ruim een derde van mening dat mensen met kleine kinderen niet ook nog voor hun oude ouders hoeven te zorgen. Tegelijkertijd is 40% van oordeel dat ouderen alleen in een zorginstelling moeten gaan wonen als niemand van de familie de zorg kan geven. Vooral oudere ondervraagden zijn het vaak met deze stelling eens. Dit is opvallend. Men zou minder instemming verwachten, omdat er een groot offer van de familie wordt gevraagd. Deze uitkomst is waarschijnlijk een uiting van de angst onder de (oudere) bevolking voor het verlies van privacy en autonomie in tehuizen (Boekholdt 2005).

Een minderheid (17%) van de bevolking is het eens met de stelling dat mensen zouden moeten meebetalen aan de zorg voor hun oude ouders. De 45-plussers zijn het hier iets minder vaak mee eens dan 15-44-jarigen. Mogelijk vinden zij dat zij hun kinderen niet kunnen opzadelen met zo'n financiële verplichting; het is echter ook mogelijk dat de 45-plussers niet bereid zijn om te betalen voor de zorg aan hun eigen ouders. Blijkens figuur 10.1 vinden de 45-plussers de zorg ook meer een taak voor de overheid.

Tabel 10.1

Meningen over de zorg voor ouderen, naar leeftijdsklasse, 2010 (aandeel helemaal mee eens/in grote lijnen mee eens) (in procenten)

	15-44 jaar	45-64 jaar	≥ 65 jaar	totaal
Kinderen hebben de plicht om voor hun bejaarde ouders te zorgen.	27	23	25	26
Kinderen zouden onbetaald verlof moeten opnemen om voor hun zieke ouders te kunnen zorgen.	22	21	14	20
Als je zelf kleine kinderen hebt, hoef je niet ook nog voor je bejaarde ouders te zorgen.	28	37	50	36
Ouderen zouden alleen in een verzorgingshuis/bejaardentehuis moeten gaan wonen als niemand van de familie voor hen kan zorgen.	31	38	59	40
Om de zorg betaalbaar te houden moeten mensen meebetalen aan de zorg voor hun bejaarde ouders.	21	13	14	17

Bron: SCP (NiG'10)

Wil informele steun daadwerkelijk tot stand komen, dan moeten de netwerkleden bereid zijn hun verwant bij te staan (Timmermans et al. 2001; Dykstra en Fokkema 2007). De helft van de Nederlanders met minstens één ouder in leven wil, indien nodig, een aantal maanden zijn of haar hulpbehoevende ouders verzorgen (tabel 10.2). Ruim een derde zou zelfs gedurende een langere periode hulp willen geven en 32% wil ook persoonlijke verzorging bieden. Jongeren zijn vaker bereid om deze hulp te verlenen dan 45-plussers. Het is mogelijk dat jongeren sterk gemotiveerd zijn om hulp te geven, omdat zij nog weinig mogelijkheden hebben gehad om iets terug te doen voor de steun die zij van hun ouders hebben ontvangen (Rossi en Rossi 1990). Het kan ook zijn dat de hulpbereidheid op latere leeftijd afneemt omdat de eigen bezigheden (werk, kinderen) of gezondheidproblemen toenemen of omdat men verder weg woont en dus vanwege praktische belemmeringen minder kans ziet om een zorglast op zich te nemen. De bereidheid om hulp te verlenen is niet kleiner als mensen daadwerkelijk een ouder hebben die hulp nodig heeft vanwege gezondheidproblemen (niet in tabel). Ook kinderen met zieke ouders willen hulp bieden als dat nodig mocht zijn.

Tabel 10.2

Mate waarin mensen bereid zijn hulp te geven aan eigen ouders als dat nodig is, naar leeftijdsklasse, 2010 (aandeel 'ja beslist' en 'ja dat doe ik al') (in procenten)

	15-44 jaar	45-64 jaar	≥ 65 jaar	totaal
minstens één ouder in leven	99	52	4	62
Ik ben bereid om een aantal maanden voor mijn ouders te zorgen als dat nodig is. ^a	59	33	-	53
Ik ben bereid om gedurende een langere periode voor mijn ouders te zorgen als dat nodig is. ^a	39	25	-	36
Ik ben bereid om persoonlijke verzorging (zoals hulp bij douchen of toiletbezoek) aan mijn ouders te geven als dat nodig is. ^a	33	28	-	32

a Selectie respondenten met minstens één in leven zijnde ouder.

- Aantal responden is te gering om dit te kunnen berekenen.

Bron: SCP (NiG'10)

Een deel van de volwassen kinderen is bereid zorg te bieden aan hun familie en in het bijzonder aan hun ouders; vele onderzoeken hebben dit al aangetoond (Timmermans et al. 2001; Van Praag en De Klerk 2003; De Boer et al. 2009). Tegelijkertijd willen mensen ook niet te veel zorgverplichtingen op zich nemen. De verzorging van verwanten mag bijvoorbeeld niet ten koste gaan van het eigen gezin. Ook mag de hulpverlening geen verlies van inkomen betekenen (zoals opname van onbetaald verlof of meebetalen aan de zorg voor de eigen ouders). Familieleden moeten wel in actie komen als een bezwaarlijke vorm van zorg noodzakelijk is, namelijk als tehuisopname dreigt.

Overigens speelt niet alleen de bereidheid van mensen om zorg te geven een rol, de zorgbehoevende moet ook bereid zijn om zorg te ontvangen. Bij de meeste mensen is de bereidheid om hulp uit de familiekring te ontvangen kleiner dan de bereidheid om deze te geven (Verzijden en Fransen 2004; Dykstra en Fokkema 2007). Slechts 10% van de Nederlanders zegt het vanzelfsprekend te vinden om van familieleden persoonlijke verzorging (zoals hulp bij douchen of toiletbezoek) te ontvangen als ze zorg nodig hebben.²

10.3 Onderling contact tussen netwerkleiden (voorwaarde voor ondersteuning)

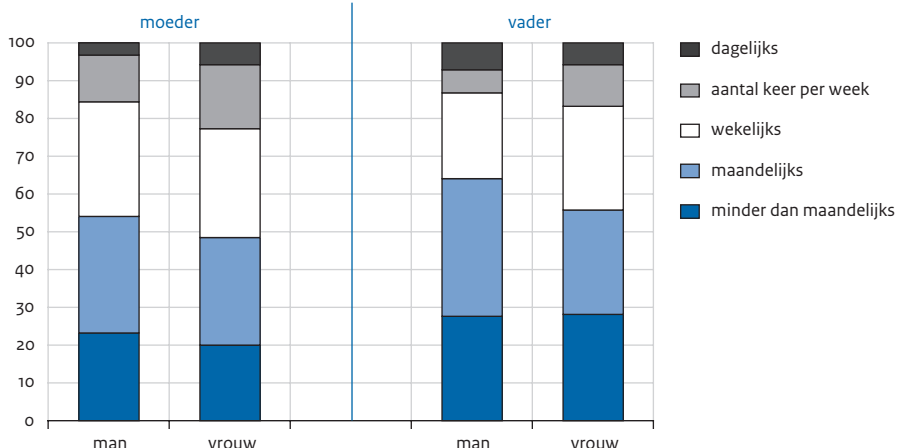
Om ouders daadwerkelijk te kunnen ondersteunen is naast bereidheid ook regelmatig contact een vereiste. Ruim de helft van de 45-64-jarigen heeft ten minste één in leven zijnde ouder; dit is iets vaker een moeder dan een vader, hetgeen te maken heeft met het feit dat moeders jonger zijn bij de geboorte van hun kind en daarnaast langer leven dan vaders.³ Een zeer klein deel van de 45-64-jarigen (1,5%) woont in hetzelfde huis als de ouder en heeft dus dagelijks contact. Dit komt iets vaker voor bij de 45-54-jarigen dan bij de 55-plussers. Er lijkt dus eerder sprake van mensen die lang bij hun ouders zijn blijven wonen dan van ouders die op latere leeftijd bij hun kinderen intrekken. Deze kleine categorie van mensen die het huishouden deelt met hun oude ouders blijft verder buiten

beschouwing; we concentreren ons op degenen die niet met hun oude ouders samenwonen.

Ongeveer de helft van de 45-64-jarigen met een in leven zijnde moeder ziet zijn of haar moeder minimaal wekelijks; is de vader nog in leven, dan is dit aandeel circa 40% (figuur 10.2). Dochters hebben meer contact met hun moeder dan zonen. Bij het contact met de vader zijn verschillen tussen zonen en dochters net niet significant.

Figuur 10.2

Ontmoetingen tussen 45-64-jarigen en hun vaders en moeders, selectie van mensen met een nog in leven zijnde vader of moeder, 2004 (in procenten)

Bron: NIDI/Universiteit Utrecht, Tilburg en Amsterdam (NKPS'02-'04) SCP-bewerking

Het al dan niet wekelijks contact hebben hangt samen met een aantal sociaaldemografische en sociaaleconomische factoren. Zo hebben dochters vaker contact dan zonen, hetgeen ook eerder in literatuur werd aangetroffen (zie bv. Lye 1996; Lee et al. 2003). De 55-64-jarigen hebben vaker contact dan de 45-54-jarigen. Een mogelijke verklaring is dat mensen naarmate ze ouder zijn meer contact hebben omdat hun ouders meer gezondheidsproblemen hebben en daardoor vaker hulp behoeven (zie ook het literatuuroverzicht van Dykstra et al. 2006). Laagopgeleiden hebben vaker contact dan hoogopgeleiden. Dat wordt bevestigd in literatuur, maar het verschil valt weg als er ook rekening wordt gehouden met afstand: hoogopgeleiden wonen verder weg (Dykstra et al. 2006; zie ook hoofdstuk 8). Hoe verder de ouder weg woont, des te minder contact er is met de ouder. Vermoedelijk speelt hier de beschikbare (reis)tijd mee.

Ook het aantal broers en zussen speelt een rol: hoe meer broers en zussen, hoe minder contact ieder van hen heeft met de moeder. Ouders moeten de beschikbare tijd immers verdelen over de kinderen. Ook kan een rol spelen dat kinderen de 'lasten', in de vorm van tijdsbesteding, verdelen en zo meer tijd overhouden voor andere contacten (Dykstra

et al. 2006). Als moeder alleen is, dan hebben de kinderen vaker contact met haar dan als zij een partner heeft. Mogelijk speelt hier ook de behoefte aan ondersteuning mee; een ouder met een partner kan de benodigde steun deels ook van die partner krijgen. Tot slot is religie van belang: gelovigen (mensen die zichzelf als katholiek of protestant beschouwen) hebben vaker contact met hun ouders dan anderen. Dykstra et al. (2006) noemen als mogelijke verklaring dat gelovigen de gedachte om voor elkaar te zorgen wellicht vaker meekrijgen. Echter, bij de feitelijke steun zien we geen relatie met religie (§ 10.4).

Ongeveer de helft van de mensen met een ouder heeft hiermee wekelijks contact; van hen beschouwt circa 90% de relatie als (zeer) goed. De kans is groot dat ouders en kinderen elkaar kunnen steunen als dat nodig is. Immers, een goede relatie maakt het waarschijnlijker dat mensen op elkaar kunnen rekenen (zie ook Merz et al. 2009). De groep die helemaal geen contact met een ouder heeft, is klein: 4% van de mensen met een moeder en 6% van de mensen met een vader. De kans dat deze kinderen en hun ouders elkaar steun zullen geven, is vrijwel nihil.

10.4 Omvang van de steun van en aan 45-64-jarigen

Bij steun denkt men vaak aan mantelzorg, de zorg aan mensen met een slechte gezondheid, maar de onderlinge hulpverlening tussen mensen is veel breder. Zo kunnen mensen elkaar ook emotionele ondersteuning of adviezen geven, of elkaar ondersteunen met praktische hulp (bij het klussen) of financiële hulp; ook kunnen zij helpen met het oppassen op de kleinkinderen. Deze laatste vorm van hulp komt bij 45-64-jarigen vrijwel niet voor, hetgeen ook logisch is omdat deze groep zelden hele jonge kinderen heeft.⁴

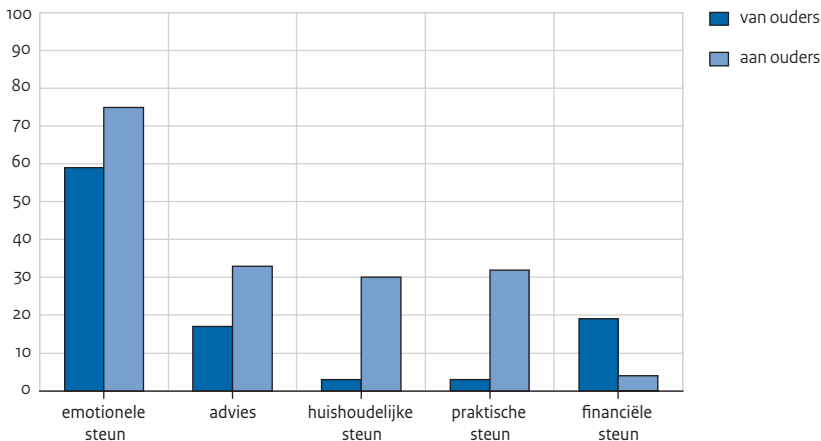
De 45-64-jarigen geven vaker hulp aan hun ouders dan dat zij hulp van hen ontvangen (figuur 10.3).⁵ Dat geldt in ieder geval voor de hulp bij het huishouden en de praktische hulp, die oude ouders vrijwel niet aan hun volwassen kinderen geven. Ongeveer 30% van de 45-64-jarigen helpt haar of zijn oude moeder bij huishoudelijke of praktische zaken en ruim 20% helpt zijn of haar vader. Ook emotionele ondersteuning en adviezen geven kinderen vaker aan hun ouders dan dat zij deze van hen krijgen (driekwart van de 45-64-jarigen met een in leven zijnde ouder geeft emotionele steun aan de ouders en bijna twee derde krijgt deze van de ouder, een derde geeft advies en een zesde krijgt het). Alleen financiële ondersteuning (in de vorm van een geldbedrag of waardevolle spullen) geven ouders vaker aan hun kinderen (19%) dan andersom (4%).

Voor al deze vormen van hulp geldt dat kinderen deze vaker aan hun oude moeders dan aan hun oude vaders geven (niet in figuur). Bij de hulp die kinderen van hun oude ouders krijgen is er maar één verschil tussen mannen en vrouwen: moeders geven vaker emotionele ondersteuning aan hun kinderen dan vaders.

Figuur 10.3

Verschillende vormen van steun naar geveer en ontvanger, 45-64-jarigen met een nog in leven zijnde vader of moeder, 2004 (in procenten)

Bron: NIDI/Universiteit Utrecht, Tilburg en Amsterdam (NKPS '02-'04) SCP-bewerking

10.5 Waarom helpen mensen elkaar?

Als mensen wordt gevraagd waarom ze hun familieleden steunen, reageren zij vaak verbaasd, zo vanzelfsprekend vinden ze de steun die ze bieden (De Boer et al. 2009). Vaak noemen ze het woord liefde en daarmee lijkt onderlinge steun vooral een altruïstische daad. Er zijn wel aanwijzingen voor altruïstische motieven, zeker als het om de steun tussen ouders en kinderen gaat (Berry 2008), maar er valt wel wat op af te dingen: de steun is niet altijd zo vrijwillig en onbaatzuchtig als ze lijkt (zie voor een overzichtsartikel Kalmijn 2010). Toch helpen mensen elkaar vrijwel altijd op het moment dat een van hen hulp nodig heeft en dat is vaker het geval als de hulpbehoevende relatief weinig hulpbronnen heeft, denk aan alleenstaanden en ouderen uit lagere sociaaleconomische groepen (Berry 2008; Litwin et al. 2008; Stuifbergen et al. 2008; Sheng en Killian 2009; Fingerman et al. 2010). Ook uit onderzoek naar de hulp aan Nederlandse ouderen blijkt dat mensen vaker hulp geven aan alleenstaande ouders; volgens de NKPS geldt dit voor alle hier onderscheiden vormen van ondersteuning. Alleenwonenden krijgen ook vaker emotionele steun of advies van hun oude ouders dan mensen met een partner. Het lijkt erop dat binnen sociale netwerken een soort herverdeling plaatsvindt: steun gaat van de lichamelijk sterkere naar de zwakkere, van de rijkere naar de armere en van ervarene naar de onervarene. De behoefte aan hulp is vanzelfsprekend de belangrijkste determinant van elke vorm van steun (Timmermans et al. 2001; Silverstein et al. 2006; Kalmijn en Saraceno 2008; Haberkern en Szydlik 2010). Ouders krijgen vooral hulp bij het huishouden als zij gezondheidsbeperkingen hebben. Mensen met een slechte gezondheid krijgen vaker advies dan mensen met een goede gezondheid. De hoeveelheid

geboden hulp hangt wel van de draagkracht van de gever af: een gezonde moeder bijvoorbeeld geeft vaker advies dan een moeder die zelf met gezondheidsproblemen kampt. Ook in andere gevallen gaat de steun van degene die iets over heeft naar degene die iets tekort komt. Zo krijgen mensen met (kleine) kinderen vaker emotionele steun dan mensen zonder kinderen. Helemaal in lijn met het idee van herverdeling is dat hoogopgeleide 45-64-jarigen vaker hulp geven, zowel in de vorm van emotionele ondersteuning of advies, als in de vorm van huishoudelijke of praktische hulp. Soms heeft een netwerk meer hulpkracht dan er nodig is. Dit blijkt uit het feit dat mensen minder vaak hulp geven aan hun ouders naarmate zij meer broers en zussen hebben. Ook krijgt elk kind dan minder steun van de ouders.

Oude ouders geven doorgaans weinig steun aan hun kinderen (zie figuur 10.3). Uit de literatuur blijkt dat steun steeds meer eenrichtingverkeer wordt naarmate de leeftijd van de ouders hoger is (vooral vanaf 80+; Litwin et al. 2008).

Verwacht mag worden dat altruïsme moeilijker is op te brengen naarmate de relatie tussen oude ouderen en hun kinderen slechter is. Onderzoek bevestigt dit, maar slechts ten dele. Er wordt inderdaad minder vaak steun verleend bij een minder goede relatie (Stuifbergen et al. 2008). Dit gaat op voor zowel de emotionele steun of advies als de hulp bij het huishouden en de praktische hulp, en voor zowel de hulp die 45-64-jarigen aan hun ouders geven als de hulp die zij van hen krijgen. Echter, zodra de nood hoog wordt, stappen mensen over hun meningsverschillen heen. Kinderen blijken bijvoorbeeld even vaak en evenveel voor hun hulpbehoevende ouders te zorgen als de relatie met hen minder goed is of als ze ruzie met hen hebben gehad (Lawton et al. 1994; Parrott en Bengtson 1999). Ook Nederlands onderzoek laat zien dat er slechts een zwak positief verband is tussen de kwaliteit van de relaties in familienetwerken en de contactfrequentie (Kalmijn en Dykstra 2004). Kennelijk gaat de hulpbehoefte van de leden bóven de onmin binnen de familie. Steunverlening houdt pas op als de relatie door wangedrag of slechte behandeling in de jeugd verstoord is geraakt. Tot op zekere hoogte valt ook verlaten van het gezin voor een nieuwe partner onder zulk gedrag. Gescheiden personen en vooral gescheiden mannen wisselen in elk geval veel minder steun uit met hun kinderen, vooral als de relatie met de kinderen na de scheiding is verwaterd; dit geldt voor alle vormen van steun (Dykstra 1997; Kalmijn 2007). Gescheiden kinderen geven minder steun aan hun ouders, maar ze ontvangen niet minder steun dan kinderen van wie de relatie in tact is (Dykstra 1997).

Er wordt dus getwijfeld aan het idee van altruïsme als drijfveer voor de uitwisseling van steun. Het nut van deze uitwisseling is volgens velen meer bepalend (zie bv. Sahlins 1972). Volgens deze onderzoekers krijgt iemand alleen steun als hij die nodig heeft, en alleen als er een ruilverhouding tussen gever en ontvanger bestaat. Dat hoeft geen directe ruil te zijn, het kan bijvoorbeeld ook de terugbetaling zijn voor steun die men als kind van de ouders heeft gekregen. Sociale netwerken zijn in deze visie verzekeringen waarvoor men premie betaalt door sociale steun te bieden (zie ook Silverstein et al. 2006). Ook de verwachting van een hogere erfenis of begeerde waardering kunnen baten zijn die mensen tot sociale steun brengen.

Ruil maakt soms beter duidelijk dan altruïsme waarom de ene keer wel en de andere keer geen steun wordt uitgewisseld. Wie het netwerk verlaat en er niet meer in investeert, kan ook niet langer rekenen op opbrengsten. Dat kan het geval zijn bij scheiding, maar mensen treden door samenwoning of huwelijk ook weer tot een netwerk toe. Door de matriachale basis van veel sociale netwerken zijn het vooral mannen die van netwerk wisselen: ze verlaten voor een deel hun eigen familienetwerk en treden toe tot dat van hun vrouw. Eén effect van deze wisseling is dat mannen evenveel of meer tijd besteden aan steun aan hun schoonouders, dan aan steun aan hun eigen ouders (Lee et al. 2003). Het spreekt voor zich dat wie geen sociaal netwerk (meer) heeft of een netwerk dat slecht functioneert, niet kan ruilen. Vaak gaat het om mensen die niet goed in staat zijn tot het aangaan en onderhouden van relaties, in andere gevallen om heel oude mensen die de laatst levenden zijn van een netwerk van broers en zussen, neven en nichten. In weer andere gevallen heeft men elkaar weinig te bieden. Onderlinge financiële steun komt bijvoorbeeld zo weinig voor onder verwanten uit lagere sociaaleconomische groepen omdat men er simpelweg het geld niet voor heeft (Sheng en Killian 2009). Ruil kan ook belemmerd worden doordat het te veel tijd kost. Gebrek aan tijd kan verklaren waarom veel minder huishoudelijke of praktische steun wordt geboden door netwerkliden die relatief ver van elkaar wonen. Vermoedelijk is dit ook de reden dat fulltime werkende personen minder mantelzorg verlenen: ze hebben er de tijd niet voor (Stuifbergen et al. 2008; Haberkern en Szydlík 2010). Overigens schenken oude ouders hun kinderen die dichtbij wonen meer geld dan hun overige kinderen – wellicht als beloning voor de vaker verleende steun. De ruiltheorie zou dus voor het schenkgedrag kunnen opgaan (Berry 2008).

Toch is er ook kritiek op de interpretatie dat steun binnen netwerken een vorm van ruil is. Komter en Schans (2008) wijzen erop dat veel verschillende vormen van ruil zijn en dat onderzoek laat zien dat veel culturele en relationele factoren een rol spelen bij steun binnen netwerken. Andere onderzoekers wijzen erop dat hulpgedrag, of dit nu uit liefde voortvloeit of op ruil is gebaseerd, niet van nature voorkomt en daarom moet zijn aangeleerd. Mensen wordt in hun jeugd de norm bijgebracht dat je voor je familie hoort te zorgen. Het hemd is nader dan de rok: de norm is het sterkst als het gaat om kinderen en ouders (Rossi en Rossi 1990; Timmermans et al. 2001). Deze norm staat op gespannen voet met die van onafhankelijkheid en autonomie van kinderen ten opzichte van hun ouders en omgekeerd (Kalmijn en Saraceno 2008). Wellicht dat daarom in onderzoek geen algemeen geldende sterke verbanden tussen hulpnormen en hulpgedrag worden gevonden. Silverstein et al. (2006) vonden het effect van een steunnorm alleen bij vrouwen. Ze verklaren dit door te wijzen op de nauwere banden tussen moeders en dochters. Bovendien hebben vrouwen veel meer contact met hun moeders dan mannen (zie ook figuur 10.2) en zijn het vooral de moeders die de normen bijbrengen (Swartz 2009).

Er is nog een andere belangrijke verklaring voor de steun die binnen netwerken wordt verleend, namelijk de verzorgingsarrangementen van de staat (Broese van Groenou et al. 2006; Igel et al. 2009; Haberkern en Szydlík 2010). Het is niet zo dat de aanwezigheid van veel professionele steun de informele steun verdringt, wel ontstaat er dan specialisatie:

de familie neemt de lichtere steuntaken op zich, zoals de regeltaken en het huishouden (Litwin et al. 2008). De inzet van familie is niet minder, maar de informele steun is wel minder intensief, minder verplichtend en minder belastend (Brandt et al. 2009). Naarmate de staat minder hulp financiert, zoeken mensen vaker naar alternatieven. Rijkere vinden die op de markt, minder welgestelde personen binnen het familie-netwerk. In het laatste geval komt de steun naar verhouding veel vaker op vrouwen neer (Saraceno 2010). Dat verschil tussen dochters en zonen is te zien bij de huishoudelijke hulp die 45-64-jarigen bieden aan hun oude ouders, maar niet bij de praktische hulp zoals klussen.

10.6 Conclusies

Bereidheid om ouders te helpen

Een meerderheid van de bevolking (66%) vindt de zorg voor hulpbehoevende ouderen vooral een taak van de overheid. Slechts een kwart vindt dat kinderen de plicht hebben om voor hun oude ouders te zorgen en daaraan zitten ook nog grenzen: kinderen hoeven minder vaak voor hun ouders te zorgen als ze kleine kinderen hebben of als ze er verlov voor moeten op nemen.

Onderlinge steun kan alleen tot stand komen als mensen bereid zijn om elkaar te helpen. Ongeveer de helft van de Nederlanders met een ouder is bereid om een paar maanden voor hem of haar te zorgen als dat nodig is. Een deel van hen zou dat zelfs voor een langere periode willen doen.

Onderling contact

De tamelijk geringe bereidheid tot steun aan oude ouders komt niet door het ontbreken van geregeld contact. Ongeveer 80% van de mensen met een ouder heeft ten minste maandelijks contact met deze ouder(s), circa de helft wekelijks. Van de laatste groep omschrijft 90% de relatie met de ouders als goed. Daarmee lijkt aan een belangrijke voorwaarde voor het geven van onderlinge steun voldaan te zijn. Slechts een kleine groep (circa 5%) heeft helemaal geen contact meer met zijn of haar ouders.

Contact tussen 45-64-jarigen en hun ouders hangt onder meer samen met demografische factoren: dochters hebben meer contact dan zonen, en mensen met veel broers en zussen hebben minder contact met hun ouders dan mensen uit een klein gezin; verder hebben kinderen vaker contact met een alleenstaande ouder. Ook religie en reisafstand spelen mee: gelovigen hebben meer contact dan niet-gelovigen en naarmate de reisafstand groter is, hebben mensen minder vaak wekelijks contact.

Omvang ondersteuning

Er wordt in werkelijkheid veel meer steun uitgewisseld dan de cijfers over de bereidheid suggereren, want een aanzienlijk deel van de 45-64-jarigen helpt zijn of haar oude ouders. De hulp varieert van emotionele ondersteuning (circa 75% van de mensen met een ouder) tot hulp bij het huishouden of praktische hulp (circa 30%). Mensen geven vaker hulp dan dat zij deze van hun oude ouders krijgen. Hierop is één uitzondering: de financiële ondersteuning: kinderen krijgen die vaker dan dat zij die aan hun ouders geven.

Determinanten onderlinge ondersteuning

Er is verschil van mening over de vraag waarom familieleden van verschillende generaties elkaar steunen. Steunverleners gebruiken desgevraagd woorden als 'liefde' en 'vanzelfsprekendheid'. Zo bezien is de steun een altruïstische daad die familieleden alleen wordt onthouden als zij de onderlinge relatie te veel op de proef hebben gesteld. Anderen menen dat de mens slechts gedreven wordt door nutmaximalisatie en dat de steun tussen generaties daarom alleen een kwestie van ruil kan zijn. Dat oude mensen meer steun krijgen van hun kinderen dan omgekeerd is daarmee niet in strijd: kinderen betalen terug wat ze eerder in hun leven hebben ontvangen.

Welke verklaring ook de juiste is, steun komt pas tot stand als mensen de morele plicht tot de verlening ervan is bijgebracht. De in de opvoeding bijgebrachte normen zijn sterker dan de maatschappelijke. Alleen zo is namelijk te verklaren dat mensen de zorg voor hulpbehoevende verwanten vooral een taak van de staat vinden, maar meestal zelf gaan helpen als daaraan in hun sociale omgeving behoefte bestaat.

Noten

- 1 De NKPS wordt ondersteund door subsidie 480-10-009 van het Fonds Investerings Groot van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), en door het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit van Tilburg.
- 2 Dit blijkt uit het SCP-onderzoek Nederland in Generaties, uitgevoerd in 2010.
- 3 Dit cijfer blijkt zowel uit de NKPS als uit het onderzoek Nederland in Generaties. 15% heeft beide ouders nog, zo blijkt uit de NKPS. Als mensen nog maar één ouder hebben, is dit ongeveer twee keer zo vaak een moeder (die gemiddeld 83 jaar oud is) dan een vader (met een gemiddelde leeftijd van 80 jaar). Dit verschil hangt samen met de gemiddelde levensverwachting: vrouwen worden gemiddeld vier jaar ouder dan mannen (resp. 82 en 78 jaar, zie CBS-webmagazine), maar ook met het feit dat mannen gemiddeld 2,5 tot drie jaar ouder zijn dan vrouwen als ze hun eerste kind krijgen (Wobma en van Huis 2010).
- 4 Slechts 2% van de 45-64-jarigen heeft zeer jonge kinderen, vrijwel allemaal zijn dit mannen.
- 5 Er is in de NKPS gevraagd of mensen gedurende de drie maanden voorafgaand aan het interview meerdere keren steun hebben gegeven of ontvangen.

Literatuur

- Berry, B. (2008). Financial transfers from living parents to adult children: who is helped and why? In: *American Journal of Economics and Sociology*, jg. 67, nr. 2, p. 207-239.
- Boekholdt, M.G. (2005). Zorgen om de zorg in verpleeghuizen: het verpleeghuis voorbij. In: *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, jg. 36, nr. 2, p. 44-46.
- Boer, A. de, M. Broese van Groenou en J. Timmermans (2009). *Mantelzorg. Een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2009/5).
- Brandt, M., K. Haberkern en M. Szydlik (2009). Intergenerational help and care in Europe. In: *European Sociological Review*, jg. 25, nr. 5, p. 585-601.

- Broese van Groenou, M., K. Glaser, C. Tomassini en Th. Jacobs (2006). Socio-economic status differences in older people's use of informal and formal help: a comparison of four European countries. In: *Ageing and Society*, jg. 26, nr. 5, p. 745-766.
- ciz (2010). *ciz Indicatiewijzer versie 3.0*. Driebergen: Centrum Indicatiestelling Zorg.
- Commissie heroverweging langdurige zorg (2010). *Rapport brede heroverwegingen. Deelrapport 12: langdurige zorg*. Den Haag: Inspectie der Rijksfinanciën.
- Dykstra, P. (1997). The effects of divorce on intergenerational exchanges in families. In: *The Netherlands Journal of Social Sciences*, jg. 33, nr. 2, p. 77-93.
- Dykstra, P. en T. Fokkema (2007). Persoonlijke zorgnormen; bereidheid te geven en te ontvangen. In: A. de Boer (red.), *Toekomstverkenning informele zorg* (p. 122-142). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2007/21).
- Dykstra, P.A., M. Kalmijn, G.C.M. Knijn, A.E. Komter, A.C. Liefbroer en C.H. Mulder (2004). *Codebook of the Netherlands Kinship Panel Study: a multi-actor, multimethod panel study on solidarity in family relationships, Wave 1*. Den Haag: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut.
- Dykstra, P.A., M. Kalmijn, G.C.M. Knijn, A.E. Komter, A.C. Liefbroer en C.H. Mulder (2006). *Family solidarity in The Netherlands*. Amsterdam: Dutch University Press.
- Fingerman, K.L., L.M. Pitzer, W. Chan, K. Birditt, M.M. Franks en S. Zarit (2010). Who gets what en why: help middle-aged adults provide to parents and grown children. In: *the Journals of Gerontology; Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, jg. 65 (www.cfs.purdue.edu/cdfs/About/directory/fingerman_karen.html).
- Gans, D. en M. Silverstein (2006). Norms of filial responsibility for aging parents across time and generations. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 68, nr. 4, p. 961-976.
- Haber kern, K. en M. Szydlik (2010). State care provision, societal opinion and children's care of older parents in 11 European countries. In: *Ageing and Society*, jg. 30, nr. 2, p. 299-323.
- Igel, C., M. Brandt, K. Haber kern en M. Szydlik (2009). Specialization between family and state; intergenerational time transfers in Western Europe. In: *Journal of Comparative Family Studies*, jg. 40, nr. 2, p. 203-226.
- Kalmijn, M. (2007). Gender differences in the effects of divorce, widowhood, and remarriage on intergenerational support: does marriage protect fathers? In: *Social Forces*, jg. 85, nr. 3, p. 1079-1104.
- Kalmijn, M. (2010). Verklaringen van intergenerationale solidariteit. Een overzicht van concurrerende theorieën en hun onderzoeksbevindingen. In: *Mens & Maatschappij*, jg. 85, nr. 1, p. 70-98.
- Kalmijn, M. en P. Dykstra (2004). Onder vier ogen. Contacten tussen ouders en volwassen kinderen. In: *Demos*, jg. 20, nr. 10, p. 80-83.
- Kalmijn, M. en Ch. Saraceno (2008). A comparative perspective on intergenerational support. In: *European Societies*, jg. 10, nr. 3, p. 479-508.
- Komter, A. en D. Schans (2008). Reciprocity revisited: give and take in Dutch and immigrant families. In: *Journal of Comparative Family Studies*, jg. 39, nr. 2, p. 279-299.
- Lawton, L., M. Silverstein en V. Bengtson (1994). Affection, Social Contact and Geographical Distance Between Adult Children and Their Parents. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 56, nr. 1, p. 57-68.
- Lee, E., G. Spitze en J.R. Logan (2003). Social support to parents-in-law: the interplay of gender and kin hierarchies. In: *Journal of Marriage and Family*, jg. 65, nr. 5, p. 396-403.
- Litwin, H., C. Vogel, H. Künemund en M. Kohli (2008). The balance of intergenerational exchange: correlates of net transfers in Germany and Israel. In: *European Journal on Ageing*, jg. 5, nr. 2, p. 91-102.
- Lye, D.N. (1996). Adult child-parent relationships. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 22, p. 79-102.

- Merz, E.M., N.S. Consedine, H.J. Schulze en C. Schuengel (2009). Wellbeing of adult children and ageing parents: associations with intergenerational support and relationships quality. In: *Ageing and Society*, jg. 29, nr. 5, p. 783-802.
- Parrott, T. en V. Bengtson (1999). The Effects of Earlier Intergenerational Affection, Normative Expectations and Family Conflict on Contemporary Exchanges of Help and Support. In: *Research on Aging*, jg. 21, nr. 1, p. 75-105.
- Praag, C. van, en M. de Klerk (2003). Ouderen en zorg. In: N. van Nimwegen en I. Esveldt (red.) *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2003* (p. 157-158). Den Haag: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (rapport van het Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken).
- Rossi, A.S. en P.H. Rossi (1990). *Of human bonding: parent-child relations across the life course*. New York: Aldine de Gruyter.
- Sahlins, M. (1972). *Stone age economics*. Chicago: Aldine-Atherton.
- Saraceno, Ch. (2010). Social inequalities in facing old-age dependency: a bi-generational perspective. In: *Journal of European social policy*, jg. 10, nr. 1, p. 32-45.
- Sheng, X. en T.S. Killian (2009). Over time dynamics of monetary intergenerational exchanges. In: *Journal of Family and Economic Issues*, jg. 30, nr. 3, p. 268-281.
- Silverstein, M., D. Gans en F. Yang (2006). Intergenerational support to aging parents: the role of norms and needs. In: *Journal of Family Issues*, jg. 27, nr. 8, p. 1068-1084.
- Stuifbergen, M.C., J.J.M. van Delden en P.A. Dykstra (2008). The implications of today's family structures for support giving to older parents. In: *Ageing and Society*, jg. 28, nr. 3, p. 413-434.
- Swartz, T.T. (2009). Intergenerational family relations in adulthood: patterns, variations, and implications in the contemporary United States. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 35, p. 191-212.
- Timmermans, J.M., A. de Boer, C. van Campen, M.M.Y. de Klerk, J.S.J. de Wit en I. Woittiez (2001). *Vrij om te helpen. Verkenning betaald langdurig zorgverlof*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2001/6).
- TK (2003/2004). *Zorg en maatschappelijke ondersteuning*. Brief van de minister en de staatssecretaris van volksgezondheid, welzijn en sport. Tweede Kamer, vergaderjaar 2003/2004, 29538, nr. 1 (contourennota).
- Verzijden, D. en J. Fransen (2004). *Vergrijzing in Nederland*. Amsterdam: Veldkamp.
- Wobma, E. en M. van Huis (2010). Cohortvruchtbaarheid van mannen. In: *Bevolkingstrends*, tweede kwartaal, p. 19-24.